

ความเป็นมาและความสำคัญของการวิจัย

หัวใจของการศึกษาประวัติศาสตร์การศึกษาไทยที่สำคัญประการหนึ่ง คือ การยอมรับถึงพัฒนาการทางการศึกษา ซึ่งเป็นเช่นเดียวกับพัฒนาการด้านอื่น ๆ คือ ปัจจุบันเป็นทายาทของอดีตและในมูลเหตุของอนาคต¹ เหตุการณ์แวดล้อมของบ้านเมือง ทั้งภายในและภายนอกประเทศและสิ่งที่เกิดขึ้นแล้วในอดีตล้วนส่งผลกระทบต่อการศึกษา ความเปลี่ยนแปลงใด ๆ ที่มีได้สอดคล้องกับเหตุแวดล้อมและความจำเป็นต่าง ๆ ที่สังคมของเรามีอยู่ ความเปลี่ยนแปลงเหล่านั้น ก็ย่อมจะไม่มีที่ยืนอยู่ได้ จำต้องเป็นมูลเหตุของความเปลี่ยนแปลงต่อไปอีก วิวัฒนาการทางการศึกษาจึงเป็นความพยายามของสังคมที่จะปรับระบบและวิธีการจัดการศึกษาให้สอดคล้องกับภาวะ สังคมในยุคหนึ่งสมัยหนึ่ง

ฉะนั้นผู้ที่รับผิดชอบในค่านการศึกษาในแต่ละยุคสมัย ย่อมเป็นบุคคลสำคัญ เพราะงานค่านการศึกษาเป็นงานที่สำคัญของชาติ ผู้ที่จะเข้าไปมีส่วนร่วมงานอันหนักนี้ ต้องเข้าใจในงานและความรับผิดชอบให้กระจ่างเสียแต่คน² เพื่อให้ปฏิบัติหน้าที่ได้ถูกต้อง ในอันที่จะส่งเสริมคุณภาพของประชากรในชาติ ต้องเรียนรู้สภาพความเป็นจริงในสังคมไทย รู้จักตนเองและประยุกต์หลักการต่าง ๆ ให้เข้ากับสภาพสังคม การเมือง เศรษฐกิจ วัฒนธรรมและเอกลักษณ์ของชาติไทย อันมี สถาบันชาติ ศาสนาและพระมหากษัตริย์ เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจอย่างแท้จริง ขณะเดียวกันก็ต้องพัฒนาให้เจริญก้าวหน้ามีให้ดีกว่าประเทศอื่น³ การศึกษาแนวคิดและบทบาททางการศึกษาของบุคคล

¹ชมรมการศึกษาเพื่อการพัฒนา, บทเรียนจากการจัดการศึกษาไทยในอดีต (กรุงเทพมหานคร: เจริญวิทย์การพิมพ์, 2528), หน้า 24.

²ไพบย วรณศิริ, "พิธีพระราชทานปริญญาบัตร," สภาการศึกษาแห่งชาติ 5 (มิถุนายน 2514): 51-52.

³ภิญโญ สาร, หลักการการศึกษา (พระนคร: สำนักพิมพ์สุภา, 2521) หน้า 220.

ผู้เป็นผู้นำทางการศึกษาแต่ละบุคคลย่อมมีแนวคิด พฤติกรรม ตลอดจนวิธีดำเนินนโยบาย ในการจัดการศึกษาแตกต่างกันตามสภาพการณ์และปัจจัยแวดล้อม

จากประวัติการศึกษาที่ผ่านมาจะเห็นว่า ทุกประเทศได้ดำเนินวิเทศนโยบาย อันฉลาดสุขุมหลายประการ เพื่อความอยู่รอดของเอกราชและอธิปไตยของตน ประเทศไทยเป็นประเทศหนึ่งซึ่งต่อสู้เพื่อความอยู่รอดนี้ตลอดมา วิธีดำเนินวิเทศนโยบายดังกล่าว ผู้ปกครองประเทศและผู้บริหารงานในตำแหน่งหน้าที่สำคัญ ๆ ต้องมีความฉลาดสุขุม มีระบบบริหารงานอย่างมีประสิทธิภาพ ระบบสังคมและเศรษฐกิจที่ดีพอที่จะพึ่งตนเอง ได้อย่างเต็มที่ มีการพัฒนาเอาทรัพยากรธรรมชาติมาปรับปรุงแก้ไข กำลังป้องกันประเทศ ต้องแข็งแรงและทันสมัย และสิ่งที่สำคัญที่สุดคือประชาชนในชาติต้องมีคุณธรรม มีความรู้ ที่จะทำงานให้ประเทศชาติอย่างมีประสิทธิภาพ การที่จะถึงพร้อมด้วยคุณสมบัติดังกล่าว จำเป็นต้องมีจุดเริ่มต้นด้วยการพัฒนาให้การศึกษาแก่ราษฎรก่อนสิ่งอื่น และเป็นหน้าที่ สำคัญอย่างยิ่งที่ผู้ปกครองประเทศและผู้บริหารนิคมขอทางการศึกษา ต้องหุ้มนุ้มนุ้ เอ้อใจใส่⁴

อย่างไรก็ดีการพัฒนาการศึกษาของประเทศในระยะเวลาที่ผ่านมา ย่อมมี ทั้งที่ประสบผลสำเร็จและที่ยังไม่ประสบผลสำเร็จ เพราะองค์ประกอบแห่งการพัฒนา ย่อม ประกอบด้วยปัจจัยหลายประการ การมีผู้นำที่เห็นการณ์ไกลสามารถมองปัญหาได้อย่างมี ระบบลึกซึ้ง กว้างขวางและมีการตัดสินใจที่ถูกต้อง ก็เป็นปัจจัยที่สำคัญประการหนึ่งที่จะ ทำให้แนวนโยบาย และการดำเนินงานเพื่อการพัฒนาการศึกษาเป็นไปในทิศทางที่ถูกต้อง เหมาะสม สอดคล้องกับสภาพปัญหาทางการศึกษาของประเทศตลอดจนสภาพเศรษฐกิจ และสังคม สอดคล้องกับมาตรการในการใช้ทรัพยากร⁵

⁴ เอกวิทย์ ฌ ถาวร, "เมื่อคติการจัดการศึกษาแบบตะวันตกเข้ามาสู่สยาม," สังคมนศาสตร์ปริทัศน์ 6 (กันยายน - พฤศจิกายน, 2511): 84.

⁵ "พัฒนาการทางการศึกษาของไทยในรอบ 25 ปี," วารสารการศึกษา แห่งชาติ 18 (ธันวาคม - มกราคม 2527): 97.

การเปลี่ยนแปลงบางประการในวงการศึกษาระดับมัธยมศึกษาและสังคมไทยในปัจจุบันก็มีส่วนได้รับอิทธิพลจากความเชื่อในแนวความคิด และการกระทำของผู้มีบทบาททางการศึกษา ในอดีตมิใช่น้อย⁶ ดังนั้น ภาระอันสำคัญยิ่งของผู้ปกครองประเทศก็คือ การพัฒนาการศึกษา ซึ่งจำเป็นต้องเลือกสรรบุคคลมาทำหน้าที่ควบคุมนโยบายการศึกษา เพื่อพัฒนาคนให้สอดคล้องกับสภาพสังคม ด้วยเหตุนี้บุคคลผู้ที่มีบทบาทหรือมีส่วนร่วมรับผิดชอบงานที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาจึงนับว่าเป็นบุคคลที่มีความสำคัญอย่างยิ่ง

การศึกษาชีวิตและงานของคนดีที่สมควร เป็นตัวอย่าง ย่อมมีประโยชน์ต่อการชื่นชมในคุณงามความดี และความเสียสละแล้วยังได้รับความรู้ ข้อคิดจากชีวิตสมควรมานำมาเป็นตัวอย่างและเป็นคติในการดำเนินงาน⁷ บุคคลสำคัญทางการศึกษาที่สมควรมานำมาเป็นตัวอย่าง เพื่อเป็นคติในการดำเนินงานนั้นมีหลายท่าน และเหตุแห่งการใคร่ครวญว่าเป็นบุคคลสำคัญทางการศึกษาก็มีต่าง ๆ กัน แต่สิ่งหนึ่งที่บุคคลสำคัญต่าง ๆ จะต้องมีความเหมือนกันนั่นคือ ผลงานที่เป็นประโยชน์ต่อคนส่วนใหญ่มากกว่าตนเอง หมายความว่า เป็นประโยชน์บุคคลที่มีบทบาทสำคัญยิ่งในการสร้างสรรค์ผลงานทางการศึกษาเป็นจำนวนมาก จนกระทั่งได้รับการยอมรับ และยกย่องให้เป็นปณิชนิยมบุคคล และบุคคลดีเด่นสาขาพัฒนาการศึกษา ประจำปี พ.ศ. 2530⁸ และได้รับพระราชทานเหรียญคุณงามความดี เติมสิลปวิทยาในสาขาศึกษาศาสตร์ ดังข้อความตอนหนึ่งในเรื่อง "บุคคลผู้ได้รับเหรียญคุณงามความดี เติมสิลปวิทยา" ได้กล่าวถึงหม่อมหลวงปิ่น ไว้ว่า

⁶ อภิรัฐ (นามแฝง), "จากแฟ้มนักการศึกษา," ครูปริทัศน์ 5 (กันยายน 2523): 17.

⁷ สมพร เทพสิทธิ, "ครูตัวอย่างของโลก," ศูนย์ศึกษา 7 (กันยายน 2503): 45.

⁸ สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี, คณะกรรมการเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ, ม.ล.ปิ่น มาลากุล : บุคคลดีเด่นของชาติ สาขาพัฒนาการศึกษาประจำปี พ.ศ. 2530.

...ได้แสดงให้เห็นที่ปรากฏว่า มีฝีมือและชื่อเสียงยอดเยี่ยม
ในทางศิลปวิทยา โดยมีผลงานการบุกเบิก และพัฒนาการ
ศึกษาของประเทศไทย...⁹

ดังนั้นในสายตาของผู้วิจัย หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล จึงนับเป็นบุคคลที่มีบทบาทสำคัญ
และน่าสนใจสำหรับการศึกษานวัตคิดและบทบาททางการศึกษาของวงการศึกษาไทย
เป็นอย่างยิ่ง

ศาสตราจารย์ หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล เป็นบุคคลที่ได้คลุกคลีและทุ่มเท
ความคิดให้แก่การพัฒนาการศึกษาของประเทศไทยเป็นอย่างมาก งานและผลงานของท่าน
ในวงการศึกษและการส่งเสริมอาชีพครูมีมากมาย¹⁰ ทั้งนี้เนื่องจากท่านได้เกี่ยวข้องกับ
อยู่ในแวดวงการศึกษาตลอดชั่วอายุรับราชการในกระทรวงศึกษาธิการ นับตั้งแต่ พ.ศ.
2474 ทรายนจนกระทั่ง พ.ศ. 2512 จัดได้ว่าเป็นบุคคลผู้มีบทบาทเด่นบุคคลหนึ่งทาง
ด้านการศึกษา ในด้านประวัติของท่านนั้น หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล เป็นบุตรชาย
คนโตของเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี (หม่อมราชวงศ์เปีย มาลากุล) และ
ท่านผู้หญิงเสงี่ยม (ซึ่งเกิดในตระกูลวสันตสิงห์) เจ้าพระยาพระเสด็จฯ ผู้เคยดำรง
ตำแหน่งอธิบดีกรมศึกษาธิการ เมื่อ พ.ศ. 2442 และได้รับราชการจนกระทั่งเดือน
บรรดาศักดิ์เป็นเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี อันเป็นตำแหน่งที่มีความรับผิดชอบ
ด้านการจัดนโยบายบริหารการศึกษาที่สำคัญหลายประการ¹¹

⁹มัลลิกา สวัสดิ์ชาติ, "บุคคลผู้ได้รับเหรียญคุณภุชมาลา เข็มศิลปวิทยา,"
ข้าราชการ 27 (ธันวาคม 2529): 10.

¹⁰อภัย จันทวิมล, ครูไทย 200 ปี (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภา
2525), หน้า 80.

¹¹การวิเคราะห์บทบาทเสนาบดีกระทรวงธรรมการ. คู่มือสั้นๆ ทิศศิรานนท์
"เสนาบดีกระทรวงธรรมการในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์" (วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต
ภาควิชาประวัติศาสตร์ มัธยมศึกษาวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2519)

จากหลักฐานเกี่ยวกับประวัติของเจ้าพระยาพระเสด็จฯ ที่เป็นคำบอกเล่า และลายลักษณ์อักษร ตลอดจนหนังสือที่ท่านแต่งและรวบรวมขึ้นไว้ นั้น แสดงให้เห็นถึงว่าเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี เป็นผู้มีคุณธรรมสูง อุทิศตนเพื่อประโยชน์ของบ้านเมือง เป็นครูผู้มีเมตตาธรรมประจำใจ มีเจตนาแน่วแน่ มีวิริยะอุตสาหะอันแรงกล้า ตลอดจนชีวิตท่านได้ปลูกฝังเยาวชนของชาติให้มีจริยธรรม ให้เป็นพลเมืองที่ปฏิบัติหน้าที่ต่อชาติ ศาสนาและพระมหากษัตริย์ด้วยความซื่อตรงและกตัญญูรู้คุณ แม่ท่านจะล่วงลับไปแล้ว แต่คุณงามความดีของท่านที่บำเพ็ญไว้แก่ประเทศไทย โดยเฉพาะในด้านการศึกษา ยังปรากฏเป็นอนุสรณ์อยู่มาหลายแห่ง "...แม่สายเลือกแห่งความเป็นนักปราชญ์ทางการศึกษา ท่านยังสืบไว้ในจิตใจหายาทของท่าน ซึ่งคนมาก็ได้รับหน้าที่ที่คลุกคลีใกล้ชิดอยู่ในแวดวงการศึกษาสืบชวงจากท่านผู้เป็นบิดา..."¹²

ด้วยเหตุนี้จึงปรากฏว่าหม่อมหลวงปิ่น มาลากุล เป็นบุคคลหนึ่ง ซึ่งใกล้ชิดกับวงการศึกษา จนก้าวเข้ามามีบทบาทสำคัญทางการศึกษา โดยดำเนินรอยตามท่านบิดา กล่าวคือ ท่านรับราชการและทำงานมีตำแหน่งหน้าที่ในกระทรวงศึกษาธิการเป็นลำดับ เริ่มตั้งแต่ปี พ.ศ. 2474 หลังจากที่ท่านได้รับปริญญาโททางอักษรศาสตร์ จากมหาวิทยาลัยออกฟอร์ด ประเทศอังกฤษแล้วก็กลับมารับราชการในประเทศไทยโดยได้รับการบรรจุเป็นข้าราชการกระทรวงธรรมการในตำแหน่งอาจารย์ กองแบบเรียนกรมวิชาการ

พ.ศ. 2475 - 2477 ย้ายไปเป็นอาจารย์ภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ และวิทยาศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

พ.ศ. 2477 - 2485 ได้รับแต่งตั้งให้เป็นหัวหน้าแผนกฝึกหัดครูมัธยม คณะอักษรศาสตร์และวิทยาศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และรักษาการในตำแหน่งครูใหญ่โรงเรียนมัธยมหอวัง นอกจากนี้ในระหว่าง พ.ศ. 2480 - 2485 ยังได้ดำรงตำแหน่งผู้อำนวยการโรงเรียนเตรียมอุดมศึกษา แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อีกตำแหน่งหนึ่งด้วย

¹² สมโรจน์ สวัสดิ์กุล ๗ ออยุธยา, เจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์โรงเรียนเนติศึกษา, 2522), หน้า 19-20.

พ.ศ. 2485 - 2489 ได้รับแต่งตั้งให้เป็นอธิบดีกรมสามัญศึกษา
กระทรวงศึกษาธิการ

พ.ศ. 2489 - 2500 ได้เลื่อนตำแหน่งเป็นปลัดกระทรวงศึกษาธิการ
และได้อยู่ในตำแหน่งนี้จนถึง พ.ศ. 2500 รวมเวลาที่ เป็นปลัดกระทรวงศึกษาธิการ
ประมาณ 11 ปี

พ.ศ. 2500 - 2512 หม่อมหลวงปิ่น ได้รับแต่งตั้งให้เป็นรัฐมนตรีว่าการ
การกระทรวงศึกษาธิการ และกระทรวงวัฒนธรรม จนถึง พ.ศ. 2501 ต่อมาเมื่อ
มีการเปลี่ยนแปลงคณะรัฐบาล ท่านก็ได้ดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษา
ธิการอีกครั้งหนึ่ง จนถึง พ.ศ. 2512 รวมเวลาที่ท่านเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวง
ศึกษาธิการ 11 ปี

อนึ่ง ในระหว่าง พ.ศ. 2508 - 2514 ท่านได้ดำรงตำแหน่งอธิการบดี
มหาวิทยาลัยศิลปากรอีกตำแหน่งหนึ่งด้วย¹³

นอกจากนี้ หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล ยังได้รับการส่งเสริมและสนับสนุน
จากบุคคลอีกหลายท่าน จึงทำให้ท่านทุ่มเทชีวิตและจิตใจให้แก่งานด้านการศึกษา
อย่างต่อเนื่องตลอดมา โดยเฉพาะ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็ทรง
มีพระเมตตาและสนับสนุนท่านตลอดมา ดังปรากฏอย่างชัดเจนจากการมีพระราชกระแส
โปรดเกล้าฯ ให้หม่อมหลวงปิ่น ซึ่งในขณะนั้นเป็นนักเรียนมหาดเล็กรับใช้ไปแจ้งแก่
ท่านผู้หญิงเสงี่ยม ดังข้อความว่า

ไปบอกคุณแม่ว่า ฉันจะบุงชาวไปเฝ้าศพคุณพ่อแก
คุณแม่จะโคตใจ จะส่งปิ่นไปเรียนที่อังกฤษ
สั่งกักกระทรวงธรรมการ จะโคกลับมารับราชการ
แทนพ่อ แม่คงจะยินดีมาก¹⁴

¹³ชีวประวัติของหม่อมหลวงปิ่น มาลากุล ภายหลังครบเกษียณอายุ,
หน้า 3-4.

¹⁴อภัย จันทวิมล, ครูไทย 200 ปี, หน้า 78.

ในด้านหน้าที่ราชการตามประวัติที่กล่าวมาข้างต้นแล้ว ท่านรับราชการใน
กระทรวงศึกษาธิการเป็นระยะเวลาอันตั้งแต่ พ.ศ. 2474 ครบจนกระทั่งเกษียณ
อายุ เมื่อวันที่ 1 ตุลาคม พ.ศ. 2507 แต่เนื่องจากในขณะนั้นท่านได้ดำรงตำแหน่ง
รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการอยู่ก่อนแล้ว จึงรับราชการทางการเมืองต่อไปอีก
จนกระทั่งถึงวาระออกตามรัฐธรรมนูญเมื่อวันที่ 1 มีนาคม พ.ศ. 2512 ดังนั้น
หม่อมหลวงปิ่น ซึ่งอยู่ในวงการศึกษามาเป็นระยะเวลายาวนานถึง 38 ปี จึงได้มีผล
งานทางการศึกษาที่สำคัญปรากฏอยู่มากมาย นับเป็นสิ่งที่ควรแก่การศึกษาเป็นอย่างยิ่ง
บรรดาสิ่งที่เกิดขึ้นย่อมมีมูลเหตุเชื่อมโยงซับซ้อน และส่งผลต่อเนื่องซึ่งกันและกัน
สภาพการเป็นอยู่ในปัจจุบันนี้ ย่อมเกิดจากผลรวมของสิ่งที่สืบทอดมาจากอดีตนั้นเอง

ระยะเวลาที่ท่านเริ่มรับราชการกระทรวงศึกษาธิการ ตั้งแต่ พ.ศ. 2474
เป็นต้นมานั้น เป็นช่วงเวลาของการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญา
สิทธิราชย์ มาเป็นการปกครองระบอบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข
ใน พ.ศ. 2475 เมื่อเปลี่ยนแปลงการปกครองมาเป็นระบอบประชาธิปไตยแล้ว
คณะราษฎรผู้เปลี่ยนแปลงการปกครองจึงกำหนดให้หลักการศึกษา เป็นหลักหนึ่งในหลัก
6 ประการที่จะบริหารประเทศต่อไป ข้อความในหลักการศึกษามีว่า "คณะราษฎรจะ
ให้การศึกษาย่างเต็มที่แก่ราษฎร"¹⁵

ระหว่าง พ.ศ. 2486 จนถึง พ.ศ. 2495 เป็นช่วงระยะเวลาที่ประเทศ
ไทยอยู่ในภาวะสงคราม นโยบายของรัฐบาลส่วนใหญ่จึงเน้นหนักทางด้านกาป้องกัน
ประเทศ และความสัมพันธ์กับต่างประเทศ ภายหลังจากที่ประเทศไทยเข้าสู่ภาวะปกติแล้ว
รัฐบาลจึงเริ่มเห็นผลของสงครามที่มีต่อภาวะการศึกษา¹⁶ จึงได้เร่งปรับปรุงแก้ไข

¹⁵ควงเคื้อน พิศาลบุตร, ประวัติการศึกษาไทย (ภาควิชาสารัตถศึกษา
คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2512), หน้า 151.

¹⁶ระลึก ธานี, "นโยบายและการจัดการศึกษาภาคบังคับของไทยภายหลัง
การเปลี่ยนแปลงการปกครอง (พ.ศ. 2475 - 2503)" (ปริญญานิพนธ์การศึกษา
มหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2522), หน้า 129.

การศึกษาในส่วนของกระทรวงศึกษาธิการ โดยรัฐบาลเห็นความจำเป็นที่จะให้เอกชน เข้ามาร่วมจัดการศึกษาและเห็นความสำคัญของครู ได้มีการประกาศใช้ พ.ร.บ. ครู ใน พ.ศ. 2488 เพื่อเพิ่มปริมาณและปรับปรุงฐานะของครูอันเป็นผลให้มีการยกฐานะ ครูประจำตำบลขึ้นเป็นข้าราชการพลเรือน เมื่อ พ.ศ. 2491 และใน พ.ศ. 2494 ได้มีการประกาศใช้แผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2494 ซึ่งมีแนวทางการศึกษากว้างขวาง ขึ้น เพราะได้กำหนดเกี่ยวกับการศึกษาพิเศษ การศึกษาผู้ใหญ่และการศึกษาชั้นอุดมศึกษา เพิ่มเติมขึ้นจากเดิม ได้กำหนดให้ประถมศึกษาที่มี 4 ปี มีมัธยมศึกษาแบ่งเป็นสามัญศึกษา ซึ่งให้ความรู้ทางวิชาการ และวิสามัญศึกษาซึ่งให้ความรู้พื้นฐานสำหรับศึกษาต่อในชั้น เตรียมอุดมศึกษาและอาชีวศึกษา ซึ่งหมายถึงการเรียนวิชาชีพ ส่วนการศึกษาภาคบังคับ มีจุดมุ่งหมายจะขยายเป็น 7 ปี¹⁷

ในการร่างแผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2494 ฉบับนี้ปรากฏว่า หม่อมหลวงปิ่น ซึ่งขณะนั้นรับราชการในตำแหน่งปลัดกระทรวงศึกษาธิการ เป็นประธานกรรมการร่าง แผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2494 สารของแผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2494 เป็นการ แสดงถึงความพยายามที่จะขยายการศึกษาภาคบังคับให้สูงขึ้น ในแนวคิดที่จะปรับปรุง การศึกษาของชาติหลังสงครามโลกครั้งที่สองนั้น มีแนวคิดที่จะปรับปรุงแผนการศึกษา ชาติอยู่ด้วย และในการนี้หม่อมหลวงปิ่น ซึ่งดำรงตำแหน่งปลัดกระทรวงศึกษาธิการ อยู่ในขณะนั้น มีความเห็นว่า ควรขยายการศึกษาภาคบังคับให้สูงขึ้น ดังปรากฏในบันทึก ของหม่อมหลวงปิ่น มาลากุล ตอนหนึ่งความว่า

ทำให้คิดว่าแผนการศึกษายังบกพร่องอยู่ วิธีแก้โดยตรง คือ เลื่อน กำหนดอายุออกจากโรงเรียน ถ้าจบชั้นประถมปีที่ 4 แล้วก็ควร บังคับให้เรียนต่อในสายสามัญศึกษา วิสามัญศึกษาหรืออาชีวศึกษา¹⁸

¹⁷ กระทรวงศึกษาธิการ, กรมวิชาการ, ความเป็นมาของแผนการศึกษา ชาติ (พระนคร: โรงพิมพ์มงคลการพิมพ์, 2504), หน้า 27.

¹⁸ หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล, การศึกษาของไทยในปัจจุบัน สมัยหลัง มหายุทธสงครามโลกครั้งที่ 2 (พิมพ์เนื่องในงานพระราชทานเพลิงศพ อำมาตย์ตรี หลวงประสิทธิ์นรกรรม, 2516), " หน้า 47.

จากการนี้เมื่อมีการตั้งคณะกรรมการวางแผนการศึกษาชาติขึ้นในปี พ.ศ. 2494 โดยมีหม่อมหลวงปิ่น มาลากุล เป็นประธานกรรมการ จึงเสนอความเห็นต่อกระทรวงศึกษาธิการว่าควรขยายการศึกษาภาคบังคับออกเป็น 7 ปี คือ ประถมศึกษา 4 ปี และมีธยมศึกษา 3 ปี¹⁹

ต่อมาในปี พ.ศ. 2495 ซึ่งเป็นสมัยของจอมพลแปลก พิบูลสงคราม เป็นนายกรัฐมนตรี ก็มีการปรับปรุงระเบียบบริหารส่วนกลาง ส่วนภูมิภาค ส่วนท้องถิ่น เริ่มมีการกระจายอำนาจจากส่วนกลางสู่ส่วนภูมิภาค ทำให้มีการแบ่งภาคการศึกษา เป็นครั้งแรก มีผลให้มีการจัดตั้งหน่วยงานการศึกษาเพิ่มขึ้น และได้มีการจัดตั้งโรงเรียนระดับและประเภทต่าง ๆ เพิ่มมากขึ้นอีกเป็นจำนวนมากในระยะต่อมา พ.ศ. 2499 ได้มีการจัดตั้งสภามหาวิทยาลัย เพื่อให้ทัดเทียมนานาประเทศ นับได้ว่า คณะบริหารชุดนี้ได้วางแนวทางการพัฒนาการศึกษาไว้เป็นอย่างดี²⁰

นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2500 เป็นต้นมา หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล ได้รับแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ โดยท่านได้กำหนดแนวนโยบายทางการศึกษาไว้เด่นชัด ได้มีการจัดตั้งสภาการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2502 เพื่อเป็นองค์กรกลางในการวางโครงการศึกษาของชาติทุกระดับ นอกจากนั้นยังมีนโยบายที่จะเปิดโอกาสและส่งเสริมให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาให้กว้างขวาง ทั้งนี้ระยะเวลาที่ท่านดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการนั้น คิดต่อกันยาวนานเป็นเวลา 12 ปี นับตั้งแต่ พ.ศ. 2500-2512

¹⁹ ระลึก ชานี, "นโยบายและการจัดการศึกษาภาคบังคับของไทยภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 - 2503," หน้า 336.

²⁰ ประยูร ศรีประสาธน์ และนิรมล กิตติวิบูรณ์, "นโยบายการศึกษาของไทยในยุครัตนโกสินทร์," วารสารการศึกษาแห่งชาติ 16 (กรกฎาคม-สิงหาคม, 2527): 223.

ในระยะเวลาดังกล่าวนี้ งานสำคัญ คือ ตั้งแต่ พ.ศ. 2501 ได้ดำเนินการในเรื่องโครงการพัฒนาการศึกษาในส่วนภูมิภาค โครงการนี้เป็นโครงการระยะยาวครอบคลุมงานการศึกษาในจังหวัดต่าง ๆ เกี่ยวข้องกับงานของกรมกองในกระทรวงศึกษาธิการและพาดพิงถึงโครงการอื่น ๆ ที่ดำเนินการอยู่แล้ว ทั้งโครงการที่กระทรวงศึกษาธิการจัดเอง และโครงการที่ได้รับความร่วมมือจากองค์การศึกษาระหว่างสหประชาชาติ หรือองค์การต่างประเทศอื่น ๆ²¹

ในการมุ่งขยายการศึกษาภาคบังคับ ซึ่งเป็นเรื่องพัฒนาการศึกษาในส่วนภูมิภาคอีกเรื่องหนึ่ง หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล ได้คิดเรื่องนี้มาตั้งแต่ร่างแผนการศึกษาแห่งชาติฉบับ พ.ศ. 2494 และในที่สุดก็ได้ประกาศแผนการศึกษาแห่งชาติ ให้มีประถมศึกษา 7 ปี เมื่อ พ.ศ. 2503 งานนี้มีความสำคัญ ซึ่งหม่อมหลวงปิ่น มาลากุล เป็นผู้ริเริ่มพยายามจนกระทั่งดำเนินการสำเร็จดังปรากฏในคำกลอนที่ท่านประพันธ์ไว้ดังนี้

ประเทศ เรานั่นหรือคือตึกใหญ่	จะมั่นคงอยู่ได้ เพราะรากฐาน
เต็มตอกลึกศึกษาประชาบาล	แต่นายงานนั้นหรือก็คือครู
เราทำงานอวยเหงื่อเพื่อวางราก	ไม่มีใครออกปากว่าสวยหรู
บ้านเราเองจะหวังให้ใครดู	แต่เรารู้เราเห็นเป็นสุขเอย ²²

ด้วยเหตุนี้เองจึงได้มีการประกาศใช้แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2503 ซึ่งมีสาระเพิ่มเติมแตกต่างไปจากแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2494 กล่าวคือ ได้มีนโยบายที่จะจัดการศึกษาให้สอดคล้องกับเศรษฐกิจและการปกครองประเทศ รวมทั้งมีนโยบายที่จะขยายการศึกษาภาคบังคับจาก 4 ปี เป็น 7 ปี มีชั้นศึกษาแบ่งเป็น 2 สาย คือ สายสามัญและสายอาชีพ นับได้ว่ามีบทบาทและผลงานทางการ

²¹กระทรวงศึกษาธิการ, ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ 2435 - 2507 (พระนคร: โรงพิมพ์คุรุสภา, 2507), หน้า 569.

²²ปิ่น มาลากุล, "พัฒนาการศึกษาในส่วนภูมิภาค," วารสารจันทร์เกษม 44 (มีนาคม-เมษายน, 2507): 5.

ศึกษาที่ปรากฏระหว่างหม่อมหลวงปิ่น มาลากุล รับผิดชอบงานในฐานะผู้บริหารงาน การศึกษานั้นเป็นแนวคิดทางการศึกษาที่เป็นรากฐาน เป็นผลให้บังเกิดความก้าวหน้า ในการศึกษาในสมัยต่อมา ตลอดจนงานสร้างสรรค์ที่มีคุณค่าต่าง ๆ อีกมากมาย

อนึ่งนอกจากผลงานที่ปรากฏระหว่างดำรงตำแหน่งปลัดกระทรวงศึกษาธิการ และรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการมาแล้ว ระหว่าง พ.ศ. 2508 - 2514 ท่านยังได้มีส่วนร่วมในการก่อตั้งวิทยาลัยทัณฑ์ และได้ดำรงตำแหน่ง อธิการบดีมหาวิทยาลัยศิลปากรอีกด้วย²³

โดยเหตุที่ท่านเป็นผู้มีใจรักที่จะส่งเสริมการศึกษาอย่างแท้จริง ยิ่งได้เห็น และได้มีประสบการณ์ในการจัดการศึกษาทั้งของต่างประเทศและประเทศไทยนั่นเอง จึงปรากฏว่าท่านได้ประพันธ์หนังสือเกี่ยวกับเรื่องทางการศึกษาและการส่งเสริมอาชีพ ครู ทั้งร้อยแก้วและร้อยกรองไว้เป็นจำนวนมากล้วนเป็นสิ่งที่น่าสนใจศึกษาทั้งสิ้น นอกจากจะให้ความรู้ด้านการศึกษาแล้วยังให้ความรู้ด้านวัฒนธรรมด้วย จึงจะขอยก ข้อความที่ปรากฏในคำประพันธ์บางเรื่อง ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงข้อคิดของท่านเกี่ยวกับ วงการศึกษาดังนี้คือ

กล้วยไม้มีดอกช้ำ	ฉันทิ
การศึกษาเป็นไป	เช่นนั้น
แต่ดอกออกคราวไร	งามเกิน
งานสั่งสอนปลูกปั้น	เสร็จแล้ว แสนงาม ²⁴
ถิ่นไทยในป่ากว้าง	ทางไกล
แสงวัฒนธรรมใด	ส่องบ้าง
เห็นเขียนอยู่ว่าไร	เล่มหนึ่ง
ครูนั่นแหละอาจสร้าง	เสกให้ชัชวาล

²³ชีวประวัติของหม่อมหลวงปิ่น มาลากุล ภาคหลังครบเกษียณอายุ, หน้า 4.

²⁴ปิ่น มาลากุล, คำประพันธ์บางเรื่อง, (พระนคร: โรงพิมพ์คุรุสภา, 2507), หน้า 24.

การบังคับเด็กให้	ศึกษา
เปรียบจุลชวาลา	หนึ่งไว้
ชั่วชีพประทีปทา	มีอีก เจ้าเอย
ควรประคับประคองให้	สว่างคุ้ม ค่าเทียน ²⁵

คำประพันธ์ทั้งสองบทดังกล่าวข้างต้น จึงเป็นที่ประจักษ์ถึงความสามารถอย่างยอดเยี่ยมของท่านอีกด้านหนึ่ง นอกเหนือจากหน้าที่การงาน นั่นคือความเป็นปราชญ์ในการประพันธ์ ฉะนั้นผู้วิจัยคิดว่าการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับแนวคิดและบทบาททางการศึกษาของศาสตราจารย์หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล ล้วนเป็นเรื่องที่นำศึกษาเป็นอย่างยิ่ง ทั้งนี้เพราะแนวคิดและบทบาทสำคัญในการจัดการศึกษาของชาติในอดีตเป็นรากฐานและผลสืบต่อมาจนถึงการศึกษาของชาติในปัจจุบันนี้ อีกทั้งจะให้เห็นความคิดริเริ่ม ประสิทธิภาพ ความสามารถ ความอุทิศสาคะ และความเสียสละในการบริหารงานการศึกษาของบุคคลผู้มีหน้าที่การรับผิดชอบงานอันสำคัญของชาติ นอกจากนี้ยังทำให้ได้รับคุณค่าทางความคิดอย่างมากมาย อันเป็นบทเรียนในด้านต่าง ๆ เป็นอย่างดี รวมทั้งเผยแพร่เกียรติคุณของท่านให้ปรากฏสืบไปด้วย

วัตถุประสงค์ในการวิจัย

ในการค้นคว้าและวิจัยครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาถึงแนวคิดและบทบาททางการศึกษาของศาสตราจารย์หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล

ขอบเขตของการวิจัย

ผู้วิจัยมุ่งพิจารณาศึกษาค้นคว้าและวิเคราะห์เหตุผลในระยะเวลาที่ศาสตราจารย์หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล ดำรงสถานภาพและบทบาทในขณะที่รับราชการ ณ กระทรวงศึกษาธิการตั้งแต่ พ.ศ. 2474 - 2512 ประกอบกับพิจารณาข้อมูลจาก

²⁵ปิ่น มาลากุล, "สาส์น ม.ล.ปิ่น มาลากุล ในงานวันครู," มิตรครู 2 (มกราคม, 2507): 9.

การศึกษาประวัติของท่าน และสภาพการณ์และเหตุการณ์สำคัญอันอาจนำมาต่อแนวคิดทางการศึกษาในช่วงระยะเวลาดังกล่าว

คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย

แนวคิดทางการศึกษา หมายถึง ความคิดความเชื่อและความเห็นที่ เกี่ยวข้องกับการศึกษาและการบริหาร การศึกษาของศาสตราจารย์หม่อมหลวง ปิ่น มาลากุล ในระยะที่ท่านรับราชการ กระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ. 2474 - 2512

บทบาททางการศึกษา หมายถึง อำนาจ หน้าที่และความรับผิดชอบ เกี่ยวกับงานทางการศึกษาและผลงาน ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่องนี้มุ่งศึกษาค้นคว้าข้อมูลซึ่งปรากฏหลักฐานทางประวัติศาสตร์ จึงใช้ระเบียบวิธีวิจัยทางประวัติศาสตร์ (Historical Research) โดยใช้ หลักฐานข้อมูลจากเอกสารที่เกี่ยวข้องทั้งเอกสารชั้นต้น (Primary sources) และเอกสารชั้นรอง (Secondary Sources) ประกอบกับข้อมูลเพิ่มเติมจาก คำสัมภาษณ์หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล และบุคคลร่วมสมัยบางท่าน เพื่อให้ได้ข้อมูลสนับสนุนอย่างสมบูรณ์ที่สุดในการวิจัย และเสนอรายงานในลักษณะการพรรณนาเชิงวิเคราะห์ (Analytical Description) โดยมีขั้นตอนคือ

1) ค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้องจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ ซึ่งแบ่งประเภทข้อมูลดังนี้ คือ

1.1 เอกสารชั้นต้น (Primary Sources) เช่น เอกสาร
 รัชกาลที่ 6, เอกสารกระทรวงศึกษาธิการ, เอกสารส่วนบุคคลหม่อมหลวงปิ่น
 มาลากุล, เอกสารโต้ตอบของบุคคลรวมสมัย, บันทึกอัตชีวประวัติของหม่อมหลวง
 ปิ่น มาลากุล, บันทึกอัตชีวประวัติของท่านผู้หญิงคุณัญญา มาลากุล, ผลงาน
 ประพันธ์งานการศึกษา คำปราศรัย คำกล่าวในการเปิดประชุม คำบรรยาย
 ปาฐกถา บทความ กวีนิพนธ์ของหม่อมหลวงปิ่น มาลากุล

1.2 เอกสารชั้นรอง (Secondary Sources) ได้แก่
 หนังสือ ตำรา บทความ วารสาร งานวิจัยและวิทยานิพนธ์ต่าง ๆ ในขอบข่าย
 ใกล้เคียงกับเรื่องที่ทำนี้

2) เอกสารชั้นต้นและชั้นรองนี้ ศึกษาค้นคว้าได้จากแหล่งข้อมูลต่าง ๆ
 ดังต่อไปนี้

- 2.1 หอสมุดแห่งชาติ
- 2.2 หอวีรราชานุสรณ์
- 2.3 หอจดหมายเหตุแห่งชาติ
- 2.4 หอสมุดกรมวิชาการ
- 2.5 หอสมุดกรมการฝึกหัดครู
- 2.6 หอสมุดโรงเรียนเตรียมอุดมศึกษา
- 2.7 สำนักหอสมุดมหาวิทยาลัยศิลปากร
- 2.8 สำนักหอสมุดกลางมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร
- 2.9 หอสมุดกลางมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
- 2.10 หอสมุดคณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- 2.11 หอสมุดคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- 2.12 หอสมุดคณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- 2.13 ศูนย์เอกสารแห่งประเทศไทย สถาบันวิทยบริการ จุฬาลงกรณ์
 มหาวิทยาลัย
- 2.14 หอสมุด สำนักงานใหญ่แห่งภูมิภาคเอเชียและแปซิฟิกของยูเนสโก

3) รวบรวมข้อมูลที่ได้จากการค้นคว้า นำมาวิเคราะห์ตีความ

4) เรียบเรียงและนำเสนอเป็นแบบพรรณนาความ (Description)

โดยนำเสนอเป็นบทความ ๆ รวมทั้งสิ้น 5 บท

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการวิจัย

1. ได้ทราบถึงแนวคิดและบทบาททางการศึกษา ตลอดจนผลงานทางการศึกษาในด้านต่าง ๆ ของหม่อมหลวงปิ่น มาลากุล ในฐานะที่ท่านเป็นปุณนิยบุคคลที่สำคัญทางการศึกษา ซึ่งได้รวมวางรากฐานการศึกษา และทำคุณประโยชน์ต่อประเทศชาติ เพื่อเผยแพร่ผลงานของท่านให้เป็นที่แพร่หลายสืบไป

2. ชี้ให้เห็นถึงข้อคิดในด้านการพัฒนาการศึกษาของชาติ โดยเฉพาะช่วงระยะเวลาที่ท่านรับราชการ จากผลงานและบทบาททางการศึกษาที่ปรากฏ ซึ่งถือได้ว่าเป็นบทเรียนและเป็นรากฐานเกี่ยวกับการศึกษา จะได้วิเคราะห์วิจารณ์แนวคิดและบทบาททางการศึกษาของไทยในอดีตได้อย่างกว้างขวาง แสวงหาแนวทางที่เหมาะสมในการจัดการศึกษาของไทยในปัจจุบัน

3. ผลการศึกษาวิจัย ย่อมมีคุณค่าต่อความรู้ ความเข้าใจในประวัติการศึกษาไทย

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย